

სოციალურად ორიენტირებული ეკონომიკა-ცხოვრების დონის ამაღლების უპირველესი საფუძველი

თამარ ქაჯაია
სტუ დოქტორანტი

პოსტსოციალისტური ქვეყნების, მათ შორის საქართველოს ეკონომიკა ეპიცენტრში აღმოჩნდა და საბაზრო ურთიერთობებზე გადასვლის სტრატეგიით შექმნილი სისტემური კრიზისიდან გამოსვლის ძიებაშია. საბაზრო ურთიერთობებზე გარდამავალ პერიოდში მრავალი პრობლემა განსხვავებული შინაარსით, ფორმითა და მნიშვნელობით წარმოჩინდა.

საბაზრო სტრუქტურების მოქმედებას, კერძო საკუთრებას, მეცნიერება აღმერთებდა და უხარვეზოდ მიიჩნევდა. რაც შეეხება სოციალისტურ ეკონომიკურ მეცნიერებას, იგი თვლიდა, რომ პროგრესის საფუძველია საზოგადოებრივი, სახელმწიფო საკუთრება. იგი აღიარებდა ცენტრალიზებული დაგეგმვისა და მართვის განსაკუთრებულ როლს. ორივე აღნიშნულ სისტემაში მოიპოვება არგუმენტები იმის დასადასტურებლად, რომ საკუთრების ერთი ფორმის პირობებში სხვადასხვა ქვეყნის მოსახლეობის კეთილდღეობა ერთმანეთისგან განსხვავდება.

საქართველოს საბჭოთა პერიოდის სოციალურ-ეკონომიკური კატაკლიზმების შედეგების ანალიზმა მოგვცა საფუძველი მნიშვნელოვანი დასკვნისათვის. კერძოდ, საკუთრების არცერთ ფორმას, როგორცაა კერძო, სახელმწიფო და მათი კომბინაციით მრავალი სხვა პოსტსოციალისტურ ქვეყნებში არა აქვს აბსოლუტური ხასიათი. განვითარების პროცესში თითოეული მათგანის როლი იცვლება.

დასტურდება, რომ საზოგადოებრივ პროგრესს განსაზღვრავს არა საკუთრების ფორმა, არამედ ამ ფორმის გამოყენების ეფექტიანობა როგორც მისი შედეგის განაწილების სახელმწიფო მექანიზმის სოციალური საფუძველი. ცნობილია, რომ საბაზრო ურთიერთობებზე გადასვლის პერიოდში საკუთრება იღებს მრავალმხრივ პოლიტიკურ, ეკონომიკურ,

სოციალურ და ფსიქოლოგიურ დატვირთვას და მრავალფეროვანს ხდის ადამიანის დამოკიდებულებას შექმნილი პროდუქტის განაწილების მიმართ.

მაშასადამე, ჩვენ ვთვლით, რომ ქვეყნის ეკონომიკურ პოლიტიკაში კრიტერიუმად უნდა ჩაითვალოს არა საკუთრების რომელიმე ფორმის ეკონომიკური მდგომარეობა, არამედ საკუთრების რომელიმე ფორმის ეფექტიანად გამოყენება.

კაცობრიობის ისტორიაში სოციალური პოლიტიკის ერთ-ერთი მთავარი შემადგენელი ნაწილი ყოველთვის იყო, არის და იქნება მოსახლეობის შემოსავლებისა და ცხოვრების დონის ამაღლება.

ქვეყანაში ეკონომიკური რეფორმების განხორციელებას თან ახლავს მოსახლეობის ცხოვრების პირობების შეცვლა. მისი შეფასება მოითხოვს ახლებურ მიდგომას. ცნობილია, რომ ცხოვრების დონე განსაზღვრავს საზოგადოებაში ადამიანის განვითარებისა და მისი მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილების ხარისხს. ცხოვრების დონის კატეგორია სოციალური ეკონომიკის ორგანულ ნაწილად არის აღიარებული. იგი პირდაპირ უკავშირდება ადამიანის მოთხოვნილებებს, შემოსავლების მოხმარებას, ქონებრივ მდგომარეობას, ასაკობრივ სქესობრივ სტრუქტურას და სხვა სოციალურ მაჩვენებლებს, რომლებიც მთლიანად განსაზღვრავენ ცხოვრების დონეს.

ცხოვრების ხარისხის ამაღლების პირობაა, როგორც უკვე აღვნიშნეთ ეკონომიკის ეფექტიანობა, რომელიც საბაზრო მექანიზმებისა და ეკონომიკის სახელმწიფოებრივი რეგულირებით მიიღწევა. მათ შორის არსებული ლოგიკური კავშირი გამოიხატება შემდეგნაირად: ეკონომიკის სოციალური ორიენტაცია – ეფექტიანობა – ცხოვრების (ხარისხი) დონე – ეფექტიანობა.¹

ეკონომიკური რეფორმების განხორციელებას თან ახლავს მოსახლეობის ცხოვრების პირობების მკვეთრად (გაუარესება) შეცვლა. ამიტომ სრულიად ახალი მიდგომაა საჭირო მისი შეფასებისათვის. დღევანდელი ეკონომიკური პოლიტიკა კი გვერდს უვლის ქვეყნის სოციალური მდგომარეობის შეფასების მაჩვენებელთა ისეთ სისტემას, როგორიცაა ცხოვრების დონე.

ადამიანის განვითარებისა და მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილების

¹ ჭითანაშა ნ., თაკალანძე ლ., სოციალური ეკონომიკა, ფორმირება და განვითარება, ნაწ. I, თბ. 2008, გვ. 193.

ეკონომიკური თეორიის თანამედროვე პრობლემები

ხარისხს განსაზღვრავს ცხოვრების დონე, მაჩვენებელთა გარკვეული სისტემით. ესენია: ჯანმრთელობის მდგომარეობა, კვების პროდუქტების მოხმარების დონე, დასაქმება, განათლების დონე, საცხოვრებელი ბინით უზრუნველყოფა, სოციალური დაცვა და ა.შ. ცხოვრების დონის ანალიზისას გაეროს რეკომენდაციის შესაბამისად მას განიხილავენ სამ მიმართულებაში. პირველი, მომხადარი ცვლილებების შედეგებს ადგენენ მიღწეული დონის ამჟამინდელი და გასული პერიოდის მაჩვენებლების ურთიერთშედარებით; მეორე, მეცნიერულად დასაბუთებულ ნორმებს ადარებენ ცხოვრების მიღწეულ დონეს და ამით განსაზღვრავენ განვითარების მიმართულებებს; მესამე, ამ სფეროში მოცემული ქვეყნის მდგომარეობას სხვა ქვეყნების ანალოგიურ მაჩვენებელთან შედარებით აფასებენ.

“ცხოვრების დონე” თანამედროვე მეცნიერებაში განიხილება, როგორც სოციალური ეკონომიკური კატეგორია. იგი ახასიათებს ადამიანის აუცილებელი ფიზიკური, სულიერი და სოციალური მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების დონეს, იგი ცვალებადია და დამოუკიდებელია საზოგადოების მოთხოვნილებების განვითარების მიხედვით. სოციალური მოთხოვნილება ეს არის ცხოვრების დონის განმსაზღვრელი, იგი მარავალმხრივია. აუცილებელი ცხოვრებისეული მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების გარეშე საზოგადოებრივი პროგრესი შეუძლებელია და, პირიქით, საზოგადოებრივი პროგრესი არის ცხოვრების დონის ამაღლების აუცილებელი პირობა. ცხოვრების დონეს გვიჩვენებს რაოდენობრივ და ხარისხობრივ მაჩვენებელთა სისტემა, რომელიც ასახავს საზოგადოების განვითარების მოცემულ ეტაპზე მოსახლეობის ერთ სულზე მატერიალური დოვლათისა და მომსახურების მოხმარების დონესა და ხარისხს. ერთ სულზე იმიტომ ხდება გაანგარიშება, რომ ამა თუ იმ ქვეყანაში საქონლისა და მომსახურების მოცულობა გამოხატული აბსოლუტური მონაცემებით, კერავითარ რეალურ წარმოდგენას ვერ მოგვცემს მთლიანად მოსახლეობის ცხოვრების დონეზე.

ბოლო პერიოდში ფართოდ გავრცელდა ლიტერატურაში ტერმინი “ცხოვრების ხარისხი”. თუ ცხოვრების დონე მიუთითებს მოსახლეობის მატერიალური და სულიერი მოთხოვნილებას რაოდენობრივად უზრუნველყოფაზე, ცხოვრების ხარისხი გულისხმობს მიწოდებული მატერიალური და სოციალური ფასეულობების მაღალ ხარისხს და ოპტიმალურ სტრუქტურას.

აქდან დასკვნა, ცხოვრების დონე რაოდენობრივ მხარეს გვიჩვენებს, ცხოვრების ხარისხი – თვისებრივ მხარეს თუ რამდენად უზრუნველყოფილად ცხოვრობენ ადამიანები.

აღსანიშნავია, რომ ცხოვრების ხარისხის მაჩვენებელთა სისტემა დამუშავებულია შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის მიერ და პრაქტიკაში გამოიყენება 1992 წლიდან.

ეკონომიკის ზრდის შეფასების ყველაზე საიმედო კრიტერიუმად მიჩნეულია მოსახლეობის ერთ სულზე მთლიანი შიდა პროდუქტის წარმოება. ჩვენი აზრით, გარდამავალი ეტაპის თავისებურებათა გათვალისწინებით ეს მაჩვენებელი უნივერსალურ კრიტერიუმად ვერ გამოდგება, რადგან შეიძლება მთლიანი შიდა პროდუქტი სტაბილურად იზრდებოდეს, მაგრამ ზრდა საგარეო ვალების მომსახურებისათვისაც საკმარისი არ იყოს. ამავე დროს არ არის გამორიცხული ეს მაჩვენებელი დემოგრაფიული სიტუაციის შეფასებაში უმეცდომო არ იყოს.

ამდენად, ერთ სულზე მთლიანი შიდა პროდუქტის წარმოების მაჩვენებელთან ერთად, ჩვენი აზრით, უნდა გამოვიყენოთ ისეთი მაჩვენებლებიც, როგორიცაა მოსახლეობის შემოსავლების დიფერენციაციის, განათლებისა და კულტურის განვითარების დონე, ბინით უზრუნველყოფა, დასაქმება, სამუშაო დღის ხანგრძლივობა, სიცოცხლის ხანგრძლივობა.

ამ მაჩვენებელთა კომპლექსური ანალიზი იძლევა საფუძველს სოციალურ-ეკონომიკურ გარდაქმნების ხასიათსა, მასშტაბებსა და მიმართულებების განსაზღვრაზე.

უკანასკნელი წლების ეკონომიკური განვითარების ერთ-ერთ დამდახასიათებელ თავისებურებად უნდა მივიჩნიოთ სოციალური დიფერენციაციის გაღრმავება. იგი შეიძლება რამდენიმე მაჩვენებლით შეფასდეს. შემოსავლების სტრუქტურა დეფორმირებულია, რაც ძირითადად ხელფასის ხვედრითი წონის შემცირებითაა გამოწვეული და მიუთითებს, რომ დასაქმების ძირითადმა ფორმამ ფაქტობრივად დაკარგა ადამიანის სიცოცხლისუნარიანობის უზრუნველმყოფი მთავარი წყაროს ფუნქცია.¹

განვიხილო პერიოდში მნიშვნელოვნად გაიზარდა მეწარმეობითი შემოსავლებიც. ქვეყანაში ჩამოყალიბდა დაქირავებული შრომის ექსპლოატაციის მკაცრი სისტემა. წარმოების სხვა რესურსებთან შედარებით სამუშაო ძალის ფასი დაბალია, რაც საბოლოოდ მოთხოვნის, დაზოგვის

¹ ჭითანაია ნ., გარდამავალი პერიოდის სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემები, თბ. 1997, გვ. 141.

ეკონომიკური თეორიის თანამედროვე პრობლემები

დაბალ დონეს განაპირობებს. აქედან გამომდინარე, მცირდება კაპიტალური დაბანდებანი, იკარგება წარმოებისა და შრომის ნაყოფიერების ზრდის საფუძველი, უარესდება ჯანმრთელობა და ა.შ.

მოსახლეობის ცხოვრების დონე მოიცავს მოსახლეობის შემოსავლებს, დანახარჯებს, მოსახლეობის ბუნებრივი და მექანიკური მოძრაობის სფეროს, მოსახლეობის სოციალური დაცვის სისტემას, საპენსიო უზრუნველყოფას, მოსახლეობის საბინაო-კომუნალურ პირობებს, ჯანდაცვას, დასვენებისა და ტურიზმის, განათლებისა და კულტურის, ასევე სამართლებრივ, საბაჟო, საშინაო და საგარეო სავაჭრო სისტემებს და სხვა. აქედან ცხადია, რომ იგი მოიცავს როგორც მატერიალურ სფეროს, ასევე არამატერიალურ სფეროს და განისაზღვრება მთელი რიგი კომპლექსური, სინთეზური და სტატისტიკური მაჩვენებლებით. მხოლოდ ერთი რომელიმე მათგანის გამოკვლევით არ შეიძლება დავახასიათოთ მთლიანობაში ცხოვრების დონე. ამიტომ საბაზრო ეკონომიკაზე გარდამავალ პერიოდში მოსახლეობის შემოსავლებისა და ცხოვრების დონის რაოდენობრივი ინდიკატორებით კვლევა, ანუ სტატისტიკური შესწავლა განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია.

საქართველო საბაზრო ეკონომიკაზე გარდამავალი პერიოდის ტიპური ქვეყანაა და დაქირავებული შრომიდან შემოსავლების ხვედრითი წილი უფრო მეტ განსხვავებას უნდა იძლეოდეს, ვიდრე ეს არსებული მონაცემებიდან ჩანს (17,9%-18,7%). საერთო შემოსავლებშიც დაქირავებული შრომიდან მიღებული შემოსავლების ხვედრითი წილი დაბალია, ჩვენი აზრით ის არანაკლებ 30-35%-მდე უნდა იყოს.

არსებული მონაცემებით თვითდასაქმებიდან მიღებული შემოსავალი დაახლოებით 7%-ით მცირდება, მაგრამ იზრდება სოფლის მეურნეობის პროდუქტების გაყიდვიდან მიღებული შემოსავალი (9,5%-15,2%). უკანასკნელ წლებში განსაკუთრებული ზრდა დაფიქსირდა უცხოეთიდან მიღებული ფულის (0,8%-დან 3,4%-მდე) და ახლობლებისგან მიღებული ფულის რაოდენობა (1,2%-დან 9,4%-მდე), რაც განაპირობებს საქართველოდან გადახვეწილი მოქალაქეების ზრდას. შემცირდა ქონების გაყიდვიდან მიღებული წილი, რაც იმაზე მეტყველებს, რომ მცირდება მოქალაქეების საკუთრებაში არსებული რესურსები.

აქვე აღვნიშნავთ იმ ფაქტს, რომ შემოსავლების საშუალო მაჩვენებლები ცალკეული ფენებისა და ჯგუფების მიხედვით სრულყოფილად ვერ ახასიათებს ცხოვრების დონეს. აქ იმალება მდიდართა და ღარიბთა

შორის შემოსავლების მიხედვით განსხვავება.

დასავლეთის სტატისტიკაში გამოიყენება სხვადასხვა მეთოდი. მათ შორის ფართო გავრცელება ჰპოვა პარეტო ლორენც ჯინის ცნობილმა მეთოდოლოგიამ; მათ დაადგინეს შემოსავლების დონისა და მათ მიმდებარე რიცხოვნობას შორის არსებული უკუდამოკიდებულება. ეს მეთოდიკა ქვეყნის მოსახლეობის 10%-ის ყველაზე მაღალ და დაბალუზრუნველყოფილთა შემოსავლების შედარებას, ანუ ე.წ. “დეცილური კოეფიციენტის” გაანგარიშების საფუძველი გახდა. ყველაზე მარტივია დეცილური კოეფიციენტის გაანგარიშება, რაც ახასიათებს მოსახლეობის ყველაზე მდიდარი 10%-ის ჯგუფის შემოსავლები რამდენად აღემატება ყველაზე ღარიბ 10%-ის ჯგუფის შემოსავალს. ამ მაჩვენებლის ნაკლია ის, რომ ის წარმოაჩენს უთანაბრობის მხოლოდ ყველაზე ზოგად სურათს და არ ითავლისწინებს შემოსავლების განაწილებას მოსახლეობის “საშუალო” ჯგუფებში.¹

საბაზრო ეკონომიკის სისტემისათვის საერთოდ უცხოა შემოსავლების თანაბარი განაწილება, რადგან მასში ინდივიდუალურ შესაძლებლობათა ხასიათი უშვებს უთანაბრო განაწილებას. საბაზრო ეკონომიკა საერთოდ ვერ იძლევა თანაბარი განაწილების გარანტიას. არსებობს უთანასწორობისა და არათანაბარი განაწილების სხვა კონკრეტული ფაქტორებიც, როგორიცაა: 1. ადამიანები, თავიანთი შესაძლებლობიდან გამომდინარე განსხვავდებიან როგორც ფიზიკური, ისე გონებრივი უნარით; 2. განსხვავება განათლებასა და ცოდნის დონეს შორის; 3. შესასრულებელი სამუშაო სიმძიმე; 4. შემოსავლების უთანასწორობის არსებობის პირობა შეიძლება იყოს სასოფლო-სამეურნეო და არასასოფლო-სამეურნეო მოსახლეობას შორის ხელფასებს შორის სხვაობა და ა.შ.²

მოსახლეობის შემოსავლების უთანაბრობის საფუძველზე საქართველოში მოსახლეობის დიდი ნაწილი ცხოვრობს სიღატაკეში, ცხოვრების საშუალო დონეზე ძალიან დაბლა, მცირე ნაწილი კი - საშუალო დონეზე ბევრად მაღალ პირობებში თავიანთი შემოსავლების სიდიდის გამო.

საქართველოს მოსახლეობაში არსებობს ფენა, რომელსაც დაკარგული აქვს თავისი სოციალური და ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესების იმედი. მათი მდგომარეობის გაუმჯობესებაზე სახელმწიფომ დროულად უნდა იზრუნოს.

¹ გოგოზია რ., “მაკროეკონომიკა”, თბ. 2010, გვ.169.

² ლემონჯაძე პ., აბრალაშა ა., ეკონომიკის პრინციპები, თბ. 2011, გვ.322-324.